

Alkol ve Madde Bağımlılığında Risk Faktörleri

Risk Factors in Alcoholism and Substance Abuse

*Yunus Emre ÖZTÜRK**
*Mehmet KIRLIOĞLU***
*Ramazan KIRAÇ****

ÖZ

Bağımlılık, gelişiminde genetik, psikososyal ve çevresel faktörlerin rol oynadığı birincil, kronik, nörobiyolojik ve gelişikten sonra yaşam boyunca devam eden bir hastalıktır. Günümüzde alkol ve madde bağımlılığı en önemli halk sağlığı sorunlarından birisi olarak görülmektedir. Bu çalışmanın amacı literatür bilgileri doğrultusunda alkol ve madde bağımlılığında ön plana çıkan risk faktörlerini belirlemektir. Bu amaçla EBSCO veri tabanında “alkol bağımlılığı”, “madde bağımlılığı” ve “bağımlılık” anahtar kelimeleri kullanılarak genelde alkol ve madde bağımlılığı özelde ise Türkiye’deki çalışmalara odaklanan 90 çalışma değerlendirme kapsamına alınmıştır. Elde edilen çalışmalar doğrultusunda yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, çalışma durumu, arkadaş çevresi, kişilik bozukluğu, aile ve geçmiş yaşantı deneyimi, gelişim dönemleri, inanç sahibi olma, sigara ve alkol kullanımı, yaşanılacak yer, yakın kişiler gibi temalar oluşturularak risk faktörleri sunulmuştur. Sonuç bölümünde risk faktörlerinin alkol ve madde bağımlılığının önlenmesi ve tedavisindeki önemine değinilmiş, geniş popülasyonda yapılacak çalışmaların bağımlılığın gelişimi ve yaygınlaşması ile ilgili kritik veriler sağlayacağına vurgu yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE

Bağımlılık, Alkol Bağımlılığı, Madde Bağımlılığı, Risk Faktörleri.

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi Yıl:2015 Cilt:18 Sayı:2 ss.97-118 **Makale Gönderim Tarihi: 05/01/2016 - Kabul Tarihi: 11/01/2016**

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü. yunuseozturk@gmail.com

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. kirlioglumehmet@gmail.com

*** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü. ramazan46k@gmail.com

ABSTRACT

Drug addiction is chronic, neurobiological lifelong disease which in the acquisition of it biological, environmental, psychosocial factors have important role. Today, alcohol and drug addiction is seen as one of the most important public health problems. The purpose of this study, in accordance with the literature, is to detect preferential risk factors in alcohol and drug addiction. With this purpose, by using key words like "alcohol addiction", "drug addiction" and "addiction" in which EBSCO database, 90 studies were evaluated which are focus on generally alcohol and drug addiction particularly studies in Turkey. According to these studies, by creating some topics such as age, gender, education, marital status, employment status, friends, personality disorders, family and past life experience, development phases, faith having, smoking and alcohol use, place to live, close people, introduced risk factors. In the conclusion section, it was refered that the importance of risk factors about avoiding and treatig alcohol and drug addiction. And it was emphasized that the researches practice on wide populations would present ctirical datas about addiction evolution and grow up.

•

KEYWORDS

Addiction, Alcoholism, Substance Abuse, Risk Factors.

GİRİŞ

Keyif verici, sakinleştirici veya uyarıcı, alışanlarda gün geçtikçe daha fazla dozda alınma isteği yaratan, bırakıldığında yoksunluk belirtileri oluşturan kimyasal madde ve ilaçlara uyuşturucu denilir. Bağımlılık yapan maddeler, merkezi sinir sisteminde önemli derecede uyarma veya depresyon oluşturan, algılama, duygu durum, mental durum, davranış ve motor fonksiyonlarda bozukluk yapan psikoaktif maddelerdir (Dandı ve vd., 2005). Kullanılan maddeye uzun süreli fizyolojik ve psikolojik bağımlılık gösteren kişinin, bireysel, toplumsal ve mesleki yaşamının kötüleşmesi şeklinde ortaya çıkan madde kullanımı rahatsızlığına madde bağımlılığı denilmektedir (Başkurt, 2003; Akan ve vd., 2011). Bağımlılık, gelişiminde genetik, psikososyal ve çevresel faktörlerin rol oynadığı birincil, kronik, nörobiyolojik ve geliştikten sonra yaşam boyunca devam eden bir hastalıktır (Uğurlu ve vd., 2012; Yılmaz ve vd., 2014).

Günümüzde alkol ve madde bağımlılığı en önemli halk sağlığı sorunlarından birisi olarak görülmektedir (Karakuş ve vd., 2012; Ulukoca ve vd., 2013). Madde bağımlılığının insan ve toplum sağlığına olan zararları tüm dünyaca bilinmektedir. Bunlar arasında sağlık, ekonomik, adli vb sorunlar sayılabilir. Ayrıca madde kullanımı yalnız kullanan kişileri değil ailesini ve tüm toplumu olumsuz yönde etkilemekte ve derin izler bırakmaktadır. Örneğin madde kullanan kişiler arasında suç işleme ve yasalara karşı gelme davranışının olması, madde bağımlılığının önemli bir toplumsal yönünü yansıtmaktadır (Erci, 1999; Ögel ve vd., 1999). Bu bağlamda uyuşturucu maddeler ve bağımlılıkla mücadele günümüzde birçok devlet için önemli bir öncelik olarak yer almakta ve bu maddelerin bireyler, toplum ve ülkeler üzerindeki zararlarının ortadan kaldırılması için farklı politikalar izlenmektedir (Akgül ve Kaptı, 2010).

Alkol ve madde bağımlılığının önemli bir halk sağlığı olarak belirtilmesinin nedenleri makrodan mikroya kadar değişebilmektedir. Başta küreselleşen dünyada, medyanın bütün evlere kadar girmesi ve bu bağlamda tüm dünyada televizyonlarda gösterilen filmlerde eğlenirken veya bir sıkıntıya düşüldüğünde hemen alkol alınması ve bir sigara yakılması insanları bu iki maddeye yönlendirmekte ve içki tüketimini özendirilmektedir (Başkurt, 2003). Diğer yandan kentleşmenin hızlanması, teknoloji ve iletişim kanallarının gelişmesi ile posta ve kargo yöntemleri de gelişmesi alkol ve madde bağımlılığının yaygınlaşmasında etkili olabilmektedir (Başkurt, 2003; Çalı, 2012; Ulukoca ve vd., 2013). Bu nedenle madde kullanım yaygınlığı hakkında daha kapsamlı bilgiler edinmenin, psikolojik, sosyal ve ekonomik faktörleri

belirlenmenin, koruyucu çalışmalar için gerekli ve önemli bir adım olduğunun altı çizilmektedir (Ögel, 2005; Cılga, 2009). Ayrıca risk faktörlerinin belirlenmesi tedavinin gidişatını olumlu veya olumsuz etkileyebilmesi açısından önemli olduğu belirtilmektedir (Dankı ve vd., 2005).

Bu çalışmanın amacı da literatür bilgileri doğrultusunda alkol ve madde bağımlılığında ön plana çıkan risk faktörlerini belirleyebilmektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için Selçuk Üniversitesi'nin üye olduğu EBSCO veri tabanında anahtar kelimeler kullanılarak çok sayıda makaleye ulaşılmıştır. Bunlar arasından internet bağımlılığı gibi alkol ve madde bağımlılığı ile doğrudan ilgisi olmayan makaleler elenmiş ve sonuçta genelde alkol ve madde bağımlılığı özelde ise Türkiye'deki çalışmalara odaklanan 90 çalışma değerlendirme kapsamına alınmıştır. Elde edilen çalışmalar doğrultusunda yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, çalışma durumu, arkadaş çevresi, kişilik bozukluğu, aile ve geçmiş yaşantı deneyimi, gelişim dönemleri, inanç sahibi olma, sigara ve alkol kullanımı, yaşanılacak yer gibi temalar oluşturulacak risk faktörleri sunulmuştur. Aşağıda bu faktörlere ilişkin temalar başlıklar halinde verilmektedir.

Yaş

Literatürde alkol ve madde bağımlılığı risk faktörü için geniş bir yaş aralığı tanımlanmıştır. Ancak genelde başlangıç yaşının 10 yaşına ve 10'lu yaşlara kadar indiği belirtilmektedir. Örneğin Lise öğrencilerinin madde bağımlılığı konusundaki bilgi, tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla Erzurum il merkezinde bir genel lisede okuyan 93 gönüllü öğrenci ile yapılan araştırmada, çalışmaya katılan öğrencilerin % 20.83'ü bir günde 20 adet ve üzeri sigara içtiklerini söylemişlerdir. Sigaraya başlama yaşının 10'lu yaşlara kadar düştüğü görülmektedir (Gümüş ve vd., 2011). Uçucu madde kullanıcısı 37 ergen ile yapılan araştırmada maddeye başlama yaşının ortalama 10,84 (Yaşan ve Gürgen, 2004), Ege Üniversitesi Çocuk Ergen Alkol Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde yatarak tedavi gören 188 hastanın dosya incelemesinde katılımcıların ilk madde kullanım yaş ortalamasının 13.5 (Yüncü ve vd., 2008), farklı illerden 369 kişi ile kartopu örnekleme ile yapılan bir araştırmada yaş ortalamaları uçucu madde kullanıcıları için 18.9, esrar kullanıcıları için 32.4, eroin kullanıcıları için 32.3, hap kullanıcıları için 30.3 bulunmuş olup çalışmaya alınan en genç kullanıcının 14 yaşında olduğu (Ögel ve vd., 1999), 1983-1995 yılları arasındaki AMATEM verilerini inceleyerek yapılan bir araştırmada tüm maddeler göz önüne alındığında, 15-25 yaş aralığı genel olarak en çok belirtilen maddeye başlama

yaş aralığı olduğu (Türkcan, 1998) belirtilmektedir. Türkiye’de genel nüfusta bugüne kadar yapılan en kapsamlı madde kullanım yaygınlığı araştırması, Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) tarafından 2011 yılında yapılmıştır. TUBİM 2011 raporuna göre Türkiye’de 15-64 yaş grubu nüfusta herhangi bir yasa dışı bağımlılık yapıcı maddenin en az bir kere deneme oranı %2,7’dir (Özen Bekar, 2014). Coşkun ve Çakmak (2005) yapmış oldukları araştırmada alkol ve madde başlama yaşının minimum 13 maksimumun 29 olduğunu tespit etmişlerdir.

Eğitim

Eğitim, risk faktörleri arasında en sık vurgulanan husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak literatürdeki çalışmalarda eğitim düzeyinin yükselmesi ile alkol ve madde bağımlılığı arasında negatif bir ilişkinin olduğunu altı çizilmektedir. Eğitim ile vurgulanan sadece alkol ve madde bağımlısı olan bireyin eğitim düzeyi değil, söz konusu bireyin anne ve babasının eğitim düzeyi de vurgulanmaktadır. Örneğin madde (opiyat) bağımlılığı tanısı konulmuş 84 hasta ile yapılan çalışmada madde kullananların %73,8’inde eğitim seviyesinin dokuz yılın altında, %60,7’sinde okul terki öyküsü olduğu belirlenmiştir (Nebioğlu ve vd., 2013). Yine denetimli serbestlik polikliniğine ilk kez başvuran ve en az bir kez idrar-kan örneği vermiş olan 215 hastanın kayıtlarının incelenmesiyle yapılan çalışmada hastaların %2.3’ünün okuryazar olmadığı, %5.6’sının okuryazar, %67.4’ünün ilköğretim mezunu, %22.3’ünün lise mezunu ve %2.3’ünün (s=5) üniversite mezunu olduğu saptanmıştır (Zorlu ve vd., 2011). Gaziantep Üniversitesi alkol ve madde kullanım bozuklukları birimine başvuran 126 hasta ile yapılan araştırmada hastaların olguların %40.5’i eğitimsiz veya ilköğretim mezunu, %27’si ortaokul mezunu, %22.2’si lise ve %10.3’ü yüksek okul mezunuydu (Bulut ve vd., 2006). Koruma ve tedavi merkezlerinde kalan 21 yaşından küçük 194 ergen ile yapılan bir araştırmada araştırmaya katılanların %93’ü ilköğretim ve daha alt eğitime seviyesine sahiptir (Aksoy ve Ögel, 2005). Bulut ve ark. (2006) yaptıkları araştırmada alkol ve madde bağımlısı hastaların %67,5’inin ilköğretim mezunu olduğunu belirtmişlerdir. Ege Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalı Bağımlılık Tedavi Birimi’ne 12 ay süresince gönderilen olgulara ait dosyaların incelenmesi ile gerçekleştirilen araştırmadaki % 89.0’unun ilköğretim mezunu olduğu belirtilmiştir (Altıntoprak ve vd., 2014). Bir başka araştırmada alkol bağımlılığı tanısı konan hastaların %53,3’ü, madde bağımlılığı tanısı konan hastaların %43,8’i ilköğretim düzeyinde eğitime sahiptirler (Evren ve Ögel, 2003). Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi AMATEM

servisinde alkol ve madde kullanımı nedeniyle bağımlılık tedavisi için başvuran hastalar ile yapılan çalışmada hastaların %50'sinin ilköğretim, %50'sinin lise mezunu olduğu ifade edilmiştir (Coşkun ve Çakmak, 2005). Son olarak 1983-1995 yılları arasındaki AMATEM verilerini inceleyerek yapılan bir araştırmada çoğunluk ilkokul mezunu (%40-60) olup yatarak tedavi edilen üniversite mezunlarının oranı (%3-4) giderek azalmaktadır (Türkcan, 1998).

Eğitim ile ilgili bir diğer risk faktörü kişinin okul başarısının düşük olması ya da okul terk öyküsünün bulunmasıdır. Örneğin İstanbul'un farklı bölgelerinden sosyoekonomik düzeyinden 15 ilçede 10. sınıf öğrencileri arasında yapılan araştırmada okul başarısının düşük olması ile alkol ve madde kullanımı arasında ilişki tespit edilmiştir (Onal ve vd., 2011). 102 kız meslek lisesi öğrencisi ile yapılan bir çalışmada madde kullanan öğrencilerin %60,7'sinde okul terk öyküsünün bulunduğu belirtilmiştir (Taşçı ve vd., 2005). Dicle Üniversitesi'nde 2040 öğrenci ile yapılan araştırmada kötü okul başarısına sahip olmanın yaşam boyunca en az bir defa madde kullanmış olma açısından risk faktörü olduğu tespit edilmiştir (Yalçın ve vd., 2009). Uçucu madde kullanıcısı 37 ergen ile yapılan araştırmada ortalama öğrenim süresinin 3,18 yıl olduğu bulunmuştur (Yaşan ve Gürgen, 2004). Ege Üniversitesi Çocuk Ergen Alkol Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde (EGEBAM) yatarak tedavi gören 206 hastanın dosya incelemesinde olguların eğitime ortalama devam süresi ortalama 7.8 yıldır. (Yüncü ve vd., 2008).

Eğitim ile önemli bir başka husus da lise türlerine göre madde kullanım oranlarının değişmesidir. Örneğin 545 lise öğrencisi ile yapılan çalışmada öğrencilerin sigara içme oranlarının Fen ve Öğretmen Lisesinde % 3.0, Anadolu Lisesi öğrencilerinde % 14.2, Genel Lise öğrencilerinde %24.4 ve Meslek Lisesi öğrencilerinde % 36.2 olduğu belirtilmiştir (Erdamar ve Kurupınar, 2014).

Eğitim ile ilgili bir başka önemli konu ise anne ve baba eğitim düzeyidir. Örneğin Erci (1999) yaptığı çalışmada anne ve babanın eğitim düzeyinin sigara ve alkol kullanımını etkilediğini ve istatistiksel olarak da gruplar arasındaki farkın önemli olduğunu tespit etmiştir. Yine Kırklareli Üniversitesi'nde 902 öğrenci ile yapılan bir araştırmada annesi yüksekokul mezunu olan öğrencilerin alkol kullanma riski, annesi okur-yazar olmayan veya okur-yazar olan grubun 3.3 katı olduğu belirtilmiştir. (Ulukoca ve vd., 2013).

Cinsiyet

Alkol ve madde bağımlılığında kadınlara göre erkeklerin risk altında olduğu belirtilmektedir (Erci, 1999; Tot ve vd., 2002; Kaya ve Çilli, 2002; Işıklı ve Irak, 2002; Evren ve vd., 2003; Çilli ve Kaya, 2003; Tanrikulu ve Carman, 2009; Yalçın ve vd., 2009). Literatürdeki hemen hemen tüm çalışmaların sonuçları bu yöndedir. Örneğin 215 hasta ile yapılan çalışmada hastaların 214'ünün (%99.5) erkek olduğu ifade edilmiştir (Zorlu ve vd., 2011). Yine madde kullanım bozukluğu olan olguların ayrılma ve bireyleşme sürecini değerlendirmeyi amaçlayan çalışmada araştırmaya 14-18 yaş aralığında 52 madde bağımlısı ergen katılmış ve katılımcıların %13.5 kızlardan, %86.5'i erkeklerden oluştuğu belirtilmiştir (Yüncü ve vd., 2009). Gaziantep Üniversitesi alkol ve madde kullanım bozuklukları birimine başvuran 126 hasta ile yapılan araştırmada hastaların %96.8'i erkek, % 3.2'si kadındır (Bulut ve vd., 2006). Ege Üniversitesi Çocuk Ergen Alkol Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde yatarak tedavi gören 188 hastanın dosya incelemesinde araştırmada kapsamındaki hastaların tümü erkektir (Yüncü ve vd., 2008). Akdeniz Üniversitesi Alkol ve Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde (AMBAUM) DSM-IV-TR tanı ölçütlerine göre "Madde (Opıyat) Bağımlılığı" tanısı konulmuş, yatarak ya da ayaktan tedavi gören, 14-37 yaş arası 84 hasta ile yapılan çalışmada madde kullananların %71,4'ünün erkek, %28,6'sının kadın olduğu tespit edilmiştir (Nebioğlu ve vd., 2013). Ortaöğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı düzeyini saptamayı amaçlayan ve Bartın ilindeki ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören her sınıf seviyesindeki öğrencilerden tesadüfi seçilen toplam 545 öğrenci ile gerçekleştirilen çalışmada alkol kullananların oranı kızlarda %11.6, erkeklerde % 39.3'dür. Alkol kullanmayanların oranının ise kızlarda % 88.4, erkeklerde %60.7 olduğu görülmektedir (Erdamar ve Kurupınar, 2014). Farklı illerden 369 kişi ile kartopu örnekleme ile yapılan bir araştırmada kullanıcıların %89,7'si (Ögel ve vd., 1999), koruma ve tedavi merkezlerinde kalan 21 yaşından küçük 194 ergen ile yapılan bir araştırmada araştırmaya katılanların %84'ü (Aksoy ve Ögel, 2005), 1983-1995 yılları arasındaki AMATEM verilerini inceleyerek yapılan bir araştırmada Türkiye'de madde kullananların çoğu (%92-97) erkeklerden oluştuğu (Türkcan, 1998) belirtilmektedir. Ulukoca ve ark. (2013) Kırklareli Üniversitesi'nde 902 öğrenci ile yaptıkları araştırmada erkek olmanın sigara içme davranışını 1.5 kat, madde denemeyi ise 4.7 kat artırdığı vurgulamaktadır. Dicle Üniversitesi 2040 öğrenci ile yapılan araştırmada erkek olmak yaşam boyunca en az bir defa madde kullanmış olma açısından risk faktörüdür (Yalçın ve vd., 2009).

Medeni Durum

Literatürde bekâr bireylerin alkol ve madde bağımlılığında risk altında olduğu belirtilmektedir. Alkol bağımlılığında evli olanların oranı madde bağımlılığına göre yüksek olsa da araştırmaların büyük bir çoğunluğu bekarların risk altında olabileceğini göstermektedir. Örneğin denetimli serbestlik polikliniğine başvuran 215 hasta ile yapılan araştırmada %36.7'sinin evli, %54'ünün bekar ve %9.3'ünün boşanmış olduğu tespit edilmiştir (Zorlu ve vd., 2011). Yine 84 hasta ile yapılan bir başka çalışmada madde kullananların %85,7'sinin bekâr, %33,0'ı boşanmış olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Nebioğlu ve vd., 2013). Ege Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalı Bağımlılık Tedavi Birimi'ne (BTB) 12 ay süresince gönderilen olgulara ait dosyaların incelenmesi ile gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların %49,2'sinin bekar olduğu (Altıntoprak ve vd., 2014) bildirilmiştir. Evren ve Ögel (2003)'in yapmış oldukları araştırmada da alkol bağımlılığı tanısı konan hastalarda evli olma oranı %76.7 iken, bu oran madde bağımlılığı tanısı konan hastalarda %25'dir.

İş Durumu

Alkol ve madde bağımlılığı risk faktörleri arasında bireyin çalışıp çalışmadığı veya çalıştığı mesleğin ne olduğunun önemi literatürdeki çalışmalarda belirtilmiştir. Örneğin madde kullanımının yaratıcı çalışmaları artırdığı düşüncesi ile sanatçı bireyleri madde kullanımına ittiğinin altı çizilmektedir (Karaçam, 2010). Hane halkı reisinin meslek durumu ile alkol tüketimi arasındaki ilişki incelendiğinde; kanun yapıcı, üst düzey yönetici ve müdür, profesyonel ve yardımcı profesyonel, büro, müşteri hizmetleri ve hizmet ve satış elemanları ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar avcılık, ormancılık, hayvancılık, tarım ve su ürünleri işlerinde çalışanlara göre daha az alkol harcaması yapmaktadır (Emeç ve Gülay, 2008).

Alkol ve madde bağımlılığında işsiz olmak önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 215 hasta ile yapılan çalışmada katılımcıların %40'ının düzenli işinin olmadığı, %60'ının sosyal güvencesinin olmadığı saptanmıştır (Zorlu ve vd., 2011). Yine madde (opiyat) bağımlılığı tanısı konulmuş 84 hasta ile yapılan çalışmada madde kullananların %51,2'sinin işsiz (Nebioğlu ve vd., 2013), başka bir çalışmada madde bağımlılığı tanısı konan hastaların %70'inin çalışmadığı (Evren ve Ögel, 2003), alkol bağımlılığı tanısı konan hastalarla yapılan bir diğer çalışmada hastaların %60'ı, 1983-1995 yılları arasındaki uzun dönemli AMATEM verilerini inceleyerek yapılan bir araştırmada olguların % 13-38'i işsiz olduğu belirtilmektedir (Türkcan, 1998).

Bu noktada dikkat çekici durum ise alkol dışı madde kullananlarda çalışmama oranı alkol kullananlardan anlamlı olarak yüksek olduğudur (Bulut ve vd., 2006).

Yaşanılan Yer

Literatürde kentte yaşamının, arkadaşlar ile kalmanın, sokakta yaşamının risk faktörü olabileceği belirtilmektedir. Örneğin doküman incelemesiyle gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların %81,7'sinin şehirde, %17,3'ünün ilçede, %0,9'unun köyde yaşadığı belirlenmiştir (Yüncü ve vd., 2006). Ege Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalı Bağımlılık Tedavi Birimi'ne 12 ay süresince gönderilen olgulara ait dosyaların incelenmesi ile gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların % 73.4'ü kentsel bölgede büyüdükleri saptanmıştır (Altıntoprak ve vd., 2014). Kırklareli Üniversitesi'nde 902 öğrenci ile yapılan bir araştırmada arkadaşları ile kalan öğrencilerin sigara içme olasılığı; yurtda kalanlara göre 1.7 kat fazladır (Ulukoca ve vd., 2013). Koruma ve tedavi merkezlerinde kalan 21 yaşından küçük 194 ergen ile yapılan bir araştırmada sokakta yaşayanların %78'i sigara ve alkol dışı madde kullanmaktadır (Aksoy ve Ögel, 2005). Diğer bir ifade ile sokakta yaşayan çocuk olmak madde kullanım açısından başlı başına bir risktir (Ögel ve vd., 2004)

Ruhsal Durum

Alkol ve madde kullanımı ile kişilik bozukluğu (antisosyal, borderline, paranoid, kaçınan, pasif-agresif, narsistik, bağımlı, obsesif-kompulsif, histrionik ve şizotipal) arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu vurgulanmaktadır. Bağımlılığın, kişilik bozukluğunun altında yatan neden olduğu belirtilmektedir (DeJong ve vd., 1993; Sher ve Trull, 1994; Cacciola ve vd., 1996; Kokevi ve vd., 1998; Verheul, 2001; Verheul ve vd., 2000; Erol ve vd., 2010). Alkol ve madde bağımlılığı olanlarda psikiyatrik bozukluk görülme sıklığı bağımlı olmayanlara göre 2.7 kata kadar değişebilmektedir (Ebert ve vd., 2003).

Kişilik bozukluğu, hem alkol hem de madde bağımlılıklarında görülmekle birlikte özellikle madde bağımlılarına bu tanının daha fazla koyulduğu belirtilmektedir (Regier ve vd., 1990; Verheul ve vd., 1995; Rounsaville ve vd., 1998; Skinstad ve Swain, 2001). Alkol ve madde bağımlılığında etkili olan kişilik bozukluğunun en dikkat çeken türlerinin antisosyal kişilik bozukluğu ve borderline kişilik bozukluğu olduğu literatürdeki çalışmalarda ifade edilmiştir (Türkçapar ve vd., 1997; Eken ve vd., 2003; Öner ve vd., 2002; İnce ve vd., 2002) hatta kişilik bozukluğunun diğer türlerine

nazaran antisosyal kişilik bozukluğunun birinci, borderline kişilik bozukluğunun ikinci sırada ele alındığının altı çizilmektedir (Rounsaville ve vd., 1982; Regier ve vd., 1990; Brooner ve vd., 1997; Rounsaville ve vd., 1998; Skodol ve vd., 1999; Trull ve vd., 2000; Verheul ve vd., 2000; Caciola ve vd., 2001) ancak bazı çalışmalarda da kişilik bozukluklarının diğer türleri ile alkol ve madde kullanımı arasındaki ilişkinin yüksek olduğu bildirilmektedir (Nurnberg ve vd., 1993; Morgenstern ve vd., 1997; Bahlman ve vd., 2002). Antisosyal kişilik bozukluğunu bu konuda çok fazla vurgulanmaktadır, çünkü bu kişilerin en çok tercih ettiği maddenin eroin olduğu, madde bağımlılıklarının erken yaşlarda başladığı belirtilmektedir (Brooner ve vd., 1997; Driessen ve vd., 1998; McKay ve vd., 2000; Pelissier ve O'Neil, 2000; Basiaux ve ark, 2001). Kişilik bozukluğuna sahip bireyin özelde alkol ve madde bağımlılığına genelde ise suça iten en önemli sebepler arasında bireyin yeni bir şeyin peşinden koşma isteği ve kişilerin kendini yönetme becerisine sahip olamaması yer aldığı ifade edilmektedir (Howard ve vd., 1997; Basiaux ve ark, 2001). Örneğin şizofreni hastalarının antisosyal, impulsif, heyecan arayışı gibi kişilik özellikleri madde bağımlılığında etkili olabilmektedir (Akvardar ve vd., 2003).

Ülkemizde Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniğinde 155 hasta ile yürütülen çalışmada (Karakuş ve vd., 2012) nikotin dâhil olmak üzere tüm maddeler bir arada ele alındığında, psikotik bozuklarda %55, duygudurum bozukluklarında %61, anksiyete bozukluklarında %81 oranında madde kullanım bozuklukları görülmüştür. Ayrıca dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ile madde kullanımı arasında ilişki olduğu vurgulayan çalışmalar da bulunmaktadır (Carroll ve vd., 1993; Wilens ve vd., 1995; Onal ve vd., 2011). Diğer ilginç bir bulgu da beden dismorfik bozukluğu tanısı alanlar ile ilgilidir. Bu bireylerin duyduğu kaygıyı yatıştırmak için düşük dozda benzodiyazepin kullanmaya başlayıp daha sonra bağımlılık geliştirebilecekleri belirtilmektedir (Çelik ve vd., 2011).

Aile ve Geçmiş Yaşantı

Alkol ve madde bağımlılığında bir diğer önemli nokta bireylerin aileleri ile şimdiki ve geçmiş ilişkileri ve bu ilişki tarzından olumlu veya olumsuz etkilenme durumlarıdır. Literatürde alkol ve madde bağımlıların en belirgin özellikleri olarak, dayanıksız ve güçsüz bir kişilik yapısına sahip oldukları belirtilmektedir (Başkurt, 2003). Bireylerin kişiliğinin oluşmasında da aile ve geçmiş yaşantılarının rolünün önemli olduğu düşünüldüğünde özellikle geçmiş yaşantısında şiddet görmüş bireylerin ileride alkol ve madde bağımlılığı konusunda risk altında olabileceği belirtilmektedir. Örneğin anne babanın şiddet

kullanması ile bireyin alkol ve madde kullanımı arasında ilişki olduğu ifade edilmektedir (Erci, 1999). Uçucu madde kullanıcısı 37 ergen ile yapılan başka bir araştırmada katılımcıların %86'sı aile içi şiddete maruz kalmıştır (Yaşan ve Gürgeç, 2004). Yine koruma ve tedavi merkezlerinde kalan 21 yaşından küçük 194 ergen ile yapılan bir araştırmada araştırmaya katılanların geçmişlerinde %42,3'ü fiziksel şiddet, %16,8'i cinsel şiddet, %14,3'ü tecavüz ve %31,6'ı işkence gibi travmatik yaşantılar meydana gelmiştir (Aksoy ve Ögel, 2005). Akdeniz Üniversitesi Alkol ve Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde 84 kişi ile yapılan araştırmada hastaların %23,8'inde aile içi şiddet, %9,5'inde cinsel istismar yaşantısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Nebioğlu ve vd., 2013).

Aile ilgili bir diğer risk faktörü ailede alkol ve madde kullanım öyküsünün bulunmasıdır. Örneğin Bakırköy AMATEM'de 62 kişi ile yapılan araştırmada madde bağımlılığı tanısı konan hastaların birinci derece akrabalarında alkol kullananların oranı %40.6, madde kullananların oranı %21.9 (Evren ve Ögel, 2003). Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerinin alkol kullanma durumları ve bunu etkileyen faktörler üzerine yapılan araştırmada alkol tüketen öğrencilerin % 10,68'inin ebeveyni alkol kullanmış olarak belirlenmiştir. Bu durumda alkol tüketen öğrencilerin, tüketmeyenlere göre ebeveyn etkisinin daha fazla olduğu söylenebilir (Erdal ve vd., 2013: 97). Erzurum il merkezinde bir genel lisede okuyan 93 gönüllü öğrenci ile yapılan araştırmada, sigaraya başlama nedenine ailelerinin etkisi %8.33 olduğu anlaşılmaktadır (Gümüş ve vd., 2011). Akdeniz Üniversitesi Alkol ve Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde 84 kişi ile yapılan araştırmada hastaların %78,6'sının ailesinde alkol ya da madde kullanım öyküsü olduğu belirtilmiştir (Nebioğlu ve vd., 2013). 102 kız meslek lisesi öğrencisi ile yapılan bir çalışmada (Taşçı ve vd., 2005) madde kullanan öğrencilerin %26.5'inin anne-babasinda madde kullanım öyküsü bulunmaktadır. Madde (Opiyat) Bağımlılığı tanısı konulmuş 84 hasta ile yapılan çalışmada madde kullananların %78,6'sının ailesinde alkol ya da madde kullanım öyküsü olduğu belirtilmektedir (Nebioğlu ve vd., 2013: 36). Denetimli serbestlik polikliniğine başvuran 215 hastanın %16.7'sinin birinci derece yakınında alkol-madde kullanım bozukluğu öyküsü olduğu saptanmıştır (Zorlu ve vd., 2011).

Aile içi iletişimin sorunlu olduğu, kontrolün olmadığı, otorite boşluğunun olduğu ailelerdeki çocukların da risk altında olabileceği literatürde vurgulanmaktadır. Örneğin Dicle Üniversitesi 2040 öğrenci ile yapılan araştırmada anne babanın boşanmış ya da ayrı yaşıyor olması yaşam boyunca en

az bir defa madde kullanmış olma açısından risk faktörüydü (Yalçın ve vd., 2009). Kırklareli Üniversitesi'nde 902 öğrenci ile yapılan bir araştırmada (Ulukoca et al., 2013) ailesiyle iletişiminin kötü olması sigara içme olasılığını 1.7 kat, alkol kullanma olasılığını 1.8 kat artırmaktadır. Madde deneme ailesiyle iletişimi kötü olanlarda 4 kat etki yapabilmektedir. İstanbul'un farklı bölgelerinden sosyoekonomik düzeyinden 15 ilçede 10. sınıf öğrencileri arasında yapılan araştırmada annede alkol kullanımı, çocuğun eve kaçta geldiğinin belirgin olmaması ve anne-babanın kurallar konusunda hemfikir davranmaması bu tür ailelerdeki çocukların alkol ve madde kullanımında etkili olabilmektedir (Onal ve vd., 2011). Madde kullanım bozukluğu (MKB) olan ve olmayan ergenlerin çocukluk dönemi aile yaşantılarına yönelik algılarının incelenmesinin amaçlandığı ve madde kullanım bozukluğu tanısı ile tedavi gören 19 ergen (olgu grubu) ile madde kullanmayan 18 ergen (kontrol grubu)'in katılımıyla gerçekleştirilen araştırmada madde kullanıp kullanmamada beş değişkenin (anne-babalarının kendilerine yönelik tutumları 0-7 yaş, anne-babalarının kendilerine yönelik tutumları 8-11 yaş, anne-babaların evlilik ilişkilerindeki mutluluk düzeyi 8-11 yaş, anne-babaların evlilik ilişkilerindeki çatışma düzeyi 0-7 yaş ve anne-babaların evlilik ilişkilerindeki çatışma düzeyi 8-11 yaş) etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (Siyez ve vd., 2012: 303). Elazığ ilinde bulunan liselerde görev yapan okul yöneticileri ve rehber öğretmenleriyle öğrencilerinin uyuşturucu kullanımına ilişkin bakış açıları belirlenmeye yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmaya katılan 8 müdür, 7 müdür yardımcısı ve 4 rehber öğretmen uyuşturucu madde kullanım nedenlere ilişkin soruya aile ilgisizliği derken, 6 müdür, 7 müdür yardımcısı ve 3 rehber öğretmen ailevi problemler demiştir (Özmen ve Kubanç, 2013).

Genel olarak Başkurt (2003) madde kullanımında risk altındaki aile tiplerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Parçalanmış, boşanmış aileler,
- Ebeveynlerden birinin ölümü,
- Aile içinde kullanıcı birinin oluşu,
- Aile içi iletişim eksikliği,
- Baskıcı ve ilgisiz aile, ilgi gösterilse bile kalite eksikliği,
- Aile içinde gencin örnek alacağı bir kimsenin olmayışı.⁵⁷
- Anne-baba desteğinin az olması,
- Anne-babaların gencin sigara ve alkol kullanmasına izin verici, fazla toleranslı bir tutum içerisinde bulunması,

- Tutarsız disiplin anlayışı, anne-babanın disiplinde farklı tutum sergilemeleri
- Anne-babanın çocuğun aktivitelerine ilgisiz kalışı,
- Başarının ödüllendirilmeyişi,
- Suçluluk duygusunun uyandırmanın bir eğitim metodu olarak uygulanması,
- Aile ve çevrenin çocuklardan gerçekçi olmayan beklentileri, çok başarı beklenmesi, başarının takdir edilmeyişi.

Sigara Kullanımı

Toplumsal kabul çerçevesinde her ne kadar sigara diğer bağımlılık yapan maddeler kadar tehlikeli olarak görülmesi de literatürde sigara bağımlısı olanların diğer maddeleri kullanması konusunda risk altında olabilecekleri belirtilmektedir. Bir diğer ifade ile sigara geçiş maddesi olabilmektedir. Genel olarak sigara içenlerin, alkol ve madde deneme ve kullanımının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Tanrıku ve Carman, 2009; Yalçın ve vd., 2009; Görgün ve vd., 2010) Örneğin 324 lise öğrencisi ile yapılan çalışmada sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı arasında kuvvetli pozitif ilişki olduğu bulunmuştur (Erci, 1999). Kırklareli Üniversitesi'nde 902 öğrenci ile yapılan bir araştırmada (Ulukoca et al., 2013) alkol kullanma olasılığı, sigara kullananlarda 4.5 kat; madde denemiş olanlarda 2.6 kat fazladır. Madde deneme için sigara ve alkol kullanımı yordayıcı değişkenlerdir. Madde deneme sigara kullananlarda 11 kat, alkol kullananlarda 6.7 kat fazladır. Alkol tüketimi üzerinde sosyo-demografik değişkenlerin etkisini belirlemeyi amaçlayan çalışmada sigara tüketimi ile ilgili olarak, sigara kullananların sigara kullanmayanlara göre daha fazla alkol harcaması yaptığı görülmüştür. Sigara kullanımının alkol kullanımını tetiklediği, hatta sigara içmeyen bireylerin bile alkol tüketirken sigara tükettikleri bilinmektedir (Emeç ve Gülay, 2008). Ege Üniversitesi Çocuk Ergen Alkol Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde (EGEBAM) yatarak tedavi gören 206 hastanın dosya incelemesinde Olguların %95'i sigara içmekte, %100'ü sigaradan başka bir madde, %83'ü ikinci bir madde, %53.7'si üçüncü bir madde, %26.6'sı dördüncü bir madde kullanmaktadır (Yüncü ve vd., 2008). Dicle Üniversitesi'nde 2040 öğrenci ile yapılan araştırmada halen sigara ve alkol kullanıyor olmak, yaşam boyunca en az bir defa madde kullanmış olma açısından risk faktörü olarak belirtilmektedir (Yalçın ve vd., 2009). Buna dayanarak genellikle ilk denenen bağımlılık yapıcı maddenin sigara olduğu düşünüldüğünde gençlerin sigaraya başlamasını

önlemenin diğer bağımlılık yapıcı maddeleri deneme ve kullanma risklerini de azaltabileceği söylenebilir (Ulukoca ve vd., 2013)

Arkadaş Çevresi

Literatürde alkol ve madde kullanımında ve bağımlılığın geliştirilmesinde arkadaş çevresinin önemi dikkat çekilmektedir. Çünkü rol model eksikliğinin, grup faktörünün ve merakın alkol ve madde bağımlılığında etkili olduğu belirtilmektedir (Başkurt, 2003; Ulukoca ve vd., 2013). Örneğin 102 kız meslek lisesi öğrencisi ile yapılan bir çalışmada öğrencilerin, %15.7'sinin madde kullanmakta olduğu, madde kullananların %31.2'sinin arkadaşları ve %25.0'inin ise özenti nedeni ile madde kullanmaya başladıkları, %47.1'inin arkadaşlarının, %14.7'sinin duygusal ilişkide oldukları kişinin madde kullanmakta olduğu saptanmıştır (Taşçı ve vd., 2005). Yine Erzurum il merkezinde bir genel lisede okuyan 93 gönüllü öğrenci ile yapılan araştırmada, sigaraya başlama nedeninin %33.33'ünü en çok arkadaş çevresi olduğu görülmektedir (Gümüş ve vd., 2011). Elazığ ilinde bulunan liselerde görev yapan okul yöneticileri ve rehber öğretmenleriyle öğrencilerinin uyuşturucu kullanımına ilişkin bakış açıları belirlenmeye yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmaya katılan eğitimciler uyuşturucuya başlamada arkadaş etkisini vurgulamışlardır. 4 rehber öğretmen arkadaş özentisine, 1 müdür yardımcısı ve 4 rehber öğretmende arkadaş baskısına vurgu yapmıştır (Özmen ve Kubanç, 2013). Uçucu madde kullanıcısı 37 ergen ile yapılan araştırmada katılımcıların %48'inin maddeye başlama nedeni olarak arkadaş ortamını ifade ettikleri belirlenmiştir (Yaşan ve Gürgen, 2004). Diğer bir ilginç sonuç ise kafeye gitme alışkanlığının sigara ve alkol kullanımını etkilediği, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğudur (Erci, 1999).

Gelişim Dönemleri

Literatürde insan hayatındaki kritik dönemlerin (geçiş dönemlerin, bağımsızlık ve kendini ispat dönemi, idealist dönem, çevreyi etkileme dönemi) alkol ve madde bağımlılığı açısından risk oluşturduğunun altı çizilmektedir (Başkurt, 2003; Ulukoca ve vd., 2013). Örneğin Alikashifoğlu (2005) güvensizlik duygusunun ve kaotik yapının hakim olduğu toplumların ergenin yakın çevresinde yaşayan kişilerin ilişkileri ergenin madde kullanımı gibi davranışlar göstermesinde etken olabileceğini vurgulamaktadır.

İnanç

İnançsız yaşamın alkol ve madde bağımlılığında etkili olduğu belirtilmektedir (Başkurt, 2003; Ulukoca ve vd., 2013). Örneğin Dicle Üniversitesi 2040 öğrenci ile yapılan araştırmada intihar girişimi öyküsüne sahip olmak ve dini inanca sahip olmamak yaşam boyunca en az bir defa madde kullanmış olma açısından risk faktörüydü (Yalçın ve vd., 2009).

Madde Türü

Literatürde özellikle alkol, esrar, eroin ve uçuşu maddelerin en çok tercih edilen maddeler olduğu belirtilmektedir. Özellikle uçuşu maddelerin hızlı, keyif verici, hafif sarhoşluk yapan etkileri nedeniyle daha çok tercih edilebildiği ve ya ilk madde kullanımına bu tür maddelerle başladığı ifade edilmektedir. Çünkü uçuşu maddeleri içeren ürünler, ucuz, kolay bulunan yasal maddelerdir ve toplumda sık kullanılır. Türkiye’de ortaöğretimde uçuşu madde kullanım sıklığı %5.1 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Uçuşu madde kullanımı sosyoekonomik olarak dezavantajlı gruplarda, sokak çocuklarında, suç, hapisane yaşantısı, depresyon, özkiyım girişimi, antisosyal tutumlar, aile dağınıklığı veya çatışmaları, şiddet ya da başka madde kullanım öyküsü olanlarda ve izole yaşayan topluluklarda sık olarak görülebildiği belirtilmektedir (Boztaş ve Arısoy, 2010). 1983-1995 yılları arasındaki AMATEM verilerini inceleyerek yapılan bir araştırmada uçuşu madde kullanımı giderek arttığı vurgulanmaktadır (Türkcan, 1998). Ege Üniversitesi Çocuk Ergen Alkol Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi’nde yatarak tedavi gören 206 hastanın dosya incelemesinde olguların %69.1’inin esrar, %56.4’ünün uçuşu, %46.8’inin ekstazi, %42.6’sının alkol kullandığı saptanmıştır (Yüncü ve vd., 2008). Diğer bir araştırmada farklı illerden 369 kişi ile kartopu örnekleme ile yapılan bir araştırmada kullanıcıların tercih maddelerine göre dağılımı incelendiğinde çalışmaya alınan olguların 72’si uçuşu madde, 139’u esrar, 107’si eroin, 51’i ise hap kullandığı tespit edilmiştir (Ögel ve vd., 1999).

Literatürde yaşın düşmesi ile madde kullanımının, yaşın artmasıyla alkol kullanımının arttığı belirtilmektedir (Evren ve Ögel, 2003; Bulut ve vd., 2006). Madde kullanımı ve yaş arasında bir sıralama yapılacak olsa yaşın artmasıyla kullanılan maddelerin uçuşu-esrar-eroin olarak değişebildiği söylenebilir (Yüncü ve vd., 2008). Bu nedenle üniversite öğrencilerin genelde tercih ettiği maddenin esrar ve eroin olduğu ifade edilmektedir (Ögel ve vd., 2001; Şimşek ve vd., 2007; Tanrikulu ve Carman, 2009; Yalçın ve vd., 2009).

SONUÇ

Genelde halk sağlığı sorunu niteliği taşıyan durumların özelde ise madde bağımlılığının üstesinden gelinmek isteniyorsa risk faktörlerinin iyi analiz edilmiş olması gerekmektedir. Risk faktörlerinin bilinmesi sadece mücadele konusunda kolaylık sağlamaz aynı zamanda tedavi konusunda da yol gösterici olabilir. Örneğin ruh sağlığı bozukluğu olan bir bireyin madde kullanım nedeni ruh sağlığı bozukluğu ile bağlantılı olabilir ve diğerlerinden ayrı bir tedaviye tabi tutulmasını gerektirir. Bu nedenle mücadelenin her aşamasında risk faktörleri önemli bir yer tutmaktadır.

Risk faktörleri ile ilgili yapılan çalışmalar önemli olarak görülmektedir. Bunun nedeni ise Ögel (2005: 61)'in belirttiği gibi bu tür çalışmaların yıllar içinde yinelenmesi madde kullanım yaygınlılığının artış hızını göstermede yararlı olabilir. Bu nedenle bu tür çalışmaların daha geniş bir popülasyonla yapılması bu konudaki son durumu açıklayacak nitelikte olacağı düşünölmektedir.

Bu çalışmada somut olarak araştırmalarda ortaya çıkan risk faktörleri yukarıda sıralanmaya çalışılmıştır. Ancak Cılga (2001) yukarıda sıralanan risk faktörlerinden farklı olarak bu konuda gençlik merkezlerinin önemine dikkat çekmiş ve gençlik merkezlerinin yaygınlaşmamasını veya var olsa da etkili çalışmalar yapamamasının alkol ve madde bağımlılığında risk faktörü olduğunu belirtmektedir. Bu da mahallelerin içine nüfus edebilecek kurumların, yani sosyal hizmet ağının güçlü olmasının aslında bir anlamda da madde bağımlılığında etkili bir mücadele edilebileceğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akan, B., Erdem, D., Albayrak, D., Gökçınar, D., Aksoy, E. ve Göğüş, N. (2011). Madde Bağımlısı Bir Olgunun Yoğun Bakımda İzlemi. *Erciyes Tıp Dergisi*, 33 (4), 349-352.
- Akgül, A. ve Kaptı, A. (2010). Türkiye'nin Uyuşturucu ile Mücadele Politikası: Politika Süreç Analizi. S. Özeren, M. Alper Sözer, O. Ö. Demir (Ed.), *Yerelden Küresele Sınraşan Suçlar içinde (s.75-99)*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Aksoy, A. ve Ögel, K. (2005). Sokakta yaşayan çocuklarda kendine zarar verme davranışı ve madde kullanımı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 163-169.
- Akvardar, Y., Tümüklü, M. ve Alptekin, K. (2003). Şizofreni ve madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 4, 118-122.
- Alıkaşifoğlu, M. (2005). Madde kullanımının risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *İ.Ü.Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Adölesan Sağlığı Sempozyum Dizisi*, 43, 73-83.
- Altıntoprak, AE., Akgür, SA., Kitapçioğlu, G., Yüncü, Z., Coşkunol, H. (2014). Denetimli serbestlik olgularının retrospektif analizi: sosyodemografik özellikler, bireysel ve ailesel bağımlılık ve suç öyküleri ve tedavi yanıtları. *Bağımlılık Dergisi*, 15 (1), 1-9.
- Bahlmann, M., Preuss, U. W. ve Soyka, M. (2002) Chronological relationship between antisocial personality disorder and alcohol dependence. *Eur Addict Res*, 8, 195-200.
- Basiaux, P., le Bon O., Dramaixü, M., Massart, I., Souery, D., Mendlewicz, J., Pelc, I. veVerbanck, P. (2001) Temperament and Character Inventory (TCI) personality profile and sub-typing in alcoholic patients: a controlled study. *Alcohol*, 36, 584-587.
- Başkurt, İ. (2003). Gençlik, madde bağımlılığı ve koruma yolları. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7), 73-114.
- Bolu, A., Toygar, M., Pan, E., Erdem, M., Ünlü, G., & Balıkcı, A. (2014). Bir Eğitim Hastanesi Psikiyatri Kliniğinde Adli Olguların Değerlendirilmesi: Beş Yıllık İnceleme. *Gülhane Tıp Dergisi*, 56, 1-4.
- Boztaş, M. H. ve Arısoy, Ö. (2010). Uçucu Madde Bağımlılığı ve Tıbbi Sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(4), 516-531.
- Bronner, R. K., King, V. L., Kidorf, M. Schmidt, C. W. ve Bigelow, G. E. (1997) Psychiatric and substance use comorbidity among treatment-seeking opioid abusers. *Arch Gen Psychiatry*, 54:71-80.
- Bulut, M., Savaş, H. A., Cansel, N., Selek, S., Kap, Ö., Yumru, M. ve Vırit, O. (2006). Gaziantep Üniversitesi alkol ve madde kullanım bozuklukları birimine başvuran hastaların sosyodemografik özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 7, 65-70.
- Cacciola, J. S., Alterman, A. I., McKay, J. R. ve Rutherford, M. J. (2001) Psychiatric comorbidity in patients with substance use disorders: do not forget axis II disorders. *Psychiatric Ann*, 31:321-331.

- Cacciola, J. S., Rutherford, M. J., Alterman A. I., McKay, J. R. ve Snider, E. C. (1996) Personality disorders and treatment outcome in methadone maintenance patients. *J Nerv Ment Dis*, 184:234-239.
- Carroll, K. M., Rounsaville, B. J. (1993). History and significance of childhood attention deficit disorder in treatment-seeking cocaine abusers. *Compr Psychiatry*, 34(2):75-82.
- Cılga, İ. (2001). Gençlerin Gelişiminde ve Madde Kullanımlarını Önlemede Gençlik Merkezlerinin Rolü. *Aile ve Toplum*, 1(4), 1-6.
- Cılga, İ. (2009). Madde ve madde kullanımı ile mücadelede ulusal politika ve strateji öncelikleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), 7-22.
- Coşkun, B. ve Çakmak, D. (2005). Alkol ve madde bağımlılarının grup psikoterapisinde psikodramanın kullanılması. *Bağımlılık Dergisi*, 6 (3), 103-110.
- Çalı, H. H. (2012). Türkiye’de Kentsel Mekânda Mağdursuz Suç Örneği Olarak “Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Kullanma”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 37-56.
- Çelik, S., Fidan, E., Evren, C., Can, Y., Danışmant, B. S., Çavaş, Ş. ve Erten, E. (2011). Beden dismorfik bozukluğu ve madde bağımlılığı: Bir olgu sunumu. *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 24, 75-79. doi: 10.5350/dajpn2011240110.
- Çilli, A. S. ve Kaya, N. (2003). Üniversite öğrencisinde nikotin bağımlılığının psikiyatrik bozukluklarla birlikteliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14, 42-9
- Dankı, D., Dilbaz, N., Okay, T., Açıkgöz, Ç., Erdinç Bilgin, I. ve Telci, Ş. (2005). Madde kullanımına bağlı gelişen psikotik bozuklukta atipik antipsikotik tedavisi: Bir gözden geçirme. *Bağımlılık Dergisi*, 6 (3), 136-141.
- DeJong, C. A., van den Brink, W., Hartefeld, F. M. ve van der Wielen, E. G. (1993) Personality disorder in alcoholics and drug addicts. *Compr Psychiatry*, 34, 87-94.
- Driessen, M., Veltrup, C., Wetterling, T. ve John, U. ve Dilling, H. (1998) Axis I and axis II comorbidity in alcohol dependence and the two types of alcoholism. *Alcohol Clin Exp Res*, 22, 77-86.
- Ebert, M. H., Loosen, P. T. ve Nurcombe, B. (2003). *Current psikiyatri tanı ve tedavi*, Birsöz S. ve Kahraman T. (çev.), Ankara: Güneş Kitabevi.
- Eken, B., Evren, E. C., Saatçioğlu, Ö. ve Çakmak, D. (2003) Alkol bağımlılarında kişilik bozukluğunun sosyodemografik özellikler, depresyon ve anksiyete ile ilişkisi. *Düşünen Adam*, 16, 71-79.
- Emeç, H., Gülay, E. (2008). Alkol tüketimi ve sosyo-demografik değişkenlerin alkol tüketimi üzerine etkisi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19 (68), 115-134.
- Erci, B. (1999). Lise öğrencilerinde madde bağımlılığı ve etkileyen ailesel faktörler. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2 (1), 83-94.
- Erdal, H., Doğan, H. G., Ağcadağ, D. (2013). Üniversite öğrencilerinin alkol kullanma durumları ve bunu etkileyen faktörlerin analizi (Gaziosmanpaşa üniversitesi örneği). *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3 (1), 95-99.

- Erdamar, G. ve Kurupınar, A. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı ve Yaygınlığı: Bartın İli Örneği. Sosyal Bilimler Dergisi , 16 (1), 65-84.
- Erol, D., Elyas, Z. ve Ünal, S. (2010). Psikiyatrik Hastalıkların Gelişiminde Epigenetik Mekanizmalar. Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, 20, 109-114.
- Evren, C. (2004). Alkol/Madde Kullanım Bozukluğunda Kişilik Bozukluğu Ek Tanısı: Bir Gözden Geçirme. Klinik Psikiyatri, 7, 111-119.
- Evren, C. ve Ögel, K. (2003). Alkol/madde bağımlılarında dissosiyatif belirtiler ve çocukluk çağı travması, depresyon, anksiyete ve alkol/madde kullanımı ile ilişkisi. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 4, 30-37.
- Evren, E. C., Saatçioğlu, Ö., Evren, B., Yancar, C., Eken, B. ve Çakmak, D. (2003). Madde kullanım bozukluğunda cinsiyet farklılığı: AMATEM'e yatan hasta verilerinin incelenmesi. Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 16, 132-138.
- Görgün Baran, A. (2013). Genç ve gençlik:sosyolojik bir bakış. Gençlik Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 6-25.
- Görgün, S., Tiryaki, A. ve Topbaş, M. (2010).Üniversite öğrencilerinde madde kullanma biçimleri. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 11, 305-12.
- Gümüş, İ., Kurt, M., Günay Ermurat, D., Feyatörbay, E. (2011). Lise öğrencilerinin madde bağımlılığı konusunda bilgi, tutum ve davranış düzeylerinin belirlenmesi (Erzurum örneği). Ekev Akademi Dergisi, 48, 321-334.
- Howard, M. O., Kivlahan, D. ve Walker, R. D. (1997). Cloninger's tridimensional theory of personality and psychopathology: applications to substance use disorders. J Stud Alcohol, 58 (1), 48-66.
- Işıklı, S. ve Irak, M. (2002). Türkiye'de madde kullanımı ve bağımlılığı profili araştırması: 2002 yılı madde kullanımı geniş alan araştırması. Nihai rapor. Türk Psikologlar Derneği, 55-65.
- İnce, A., Doğruer, Z. ve Türkçapar, M. H. (2002). Erken ve geç başlangıçlı erkek alkol bağımlılarında sosyodemografik, klinik ve psikopatolojik özelliklerin karşılaştırılması. Klinik Psikiyatri, 5, 82-91.
- Karaçam, Ö. (2010). Madde Bağımlılığı San'ata Katkıda Bulunabilir Mi? New/Yeni Symposium Journal, 48(3), 163-165.
- Karakuş, G., Evlice, Y. E. ve Tamam, L. (2012). Psikiyatri Kliniğinde Yatan Hastalarda Alkol ve Madde Kullanım Bozukluğu Sıklığı. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 37, 37-48.
- Kaya, N. ve Çilli, A. S. (2002). Üniversite öğrencilerinde nikotin,alkol ve madde bağımlılığının 12 aylık yaygınlığı. Bağımlılık Dergisi, 3, 91-7.
- Kaya, A. (2012). Sigaranın muhasebesi: sigara kullanımına ekonomik ve sağlık açısından bir bakış. 2.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu 1-2 Ekim 2012, 297-302.

- Kokkevi, A., Stefanis, N., Anastasopoulou, E. ve Kostogianni, C. (1998). Personality disorders in drug abusers: prevalence and their association with AXIS I disorders as predictors of treatment retention. *Addict Behav*, 23 (6), 841-853.
- McKay, J. R., Alterman, A. I., Cacciola, J. S., Mulvaney, F. D. ve O'Brien, C. P. (2000). Prognostic significance of antisocial personality disorder in cocaine-dependent patients entering continuing care. *J Nerv Ment Dis*, 188 (5), 287-296.
- Morgenstern, J., Langenbucher, J., Labouvie, E. ve Miller, K. J. (1997). The comorbidity of alcoholism and personality disorders in a clinical population: prevalence rates and relation to alcohol typology variables. *J Abnorm Psychol*, 106 (1), 74-84.
- Nebioğlu, M., Yalnız, H., Güven, F. M. ve Geçici, Ö. (2013). Opiyat Bağımlılarında Diğer Maddelerin Kullanımı ve Sosyodemografik Özellikler ile İlişkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(1), 35-42. doi: 10.5455/pmb.1353349703
- Nurnberg, H. G., Rifkin, A. ve Doddi, S. (1993). A systematic assessment of the comorbidity of DSM-III-R personality disorders in alcoholic outpatients. *Compr Psychiatry*, 34 (6), 447-454.
- Onal, A., Ogel, K., & Eke, C. (2011). A crosssectional study on substance use and family characteristics of adolescents with symptoms of attention deficit and hyperactivity. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 21(3), 225-231.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C., ve ark. Türkiye’de on beş ilde sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2001; 12: 47-2.
- Ögel, K. (2005). Madde kullanım bozuklukları epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri J Int Med Sci*, 1 (47), 61-64.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C. ve Çakmak, D. (2000). İstanbul’da lise gençleri arasında sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı”. *Klinik Psikiyatri*, (3), 242-245.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C. ve Sır, A. (1999). Madde kullanımı ve suç. *3P Dergisi*, Aralık Ek Sayı.
- Ögel, K., Yücel, H. ve Aksoy, A. (2004). İstanbul’da sokakta yaşayan çocukların özellikleri. *Yeniden Bilimsel Araştırma Raporları*. İstanbul: Yayın no: 7.
- Öner, H., Tamam, L., Levent, B. A. ve Öner, S. (2002). Alkol bağımlılığı olan yatan hastalarda eksen I ve eksen II eştanılarının değerlendirilmesi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 12 (1), 14-22.
- Örsel, S., Karadağ, H., Karaoğlan Kahiloğulları, A. ve Akgün Aktaş, E. (2011). Psikiyatri Hastalarında Çocukluk Çağı Travmalarının Sıklığı ve Psikopatoloji ile İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12, 130-136.
- Özen Bekar, E. (2014). Bağımlılık yapıcı madde kullanımı olan hemşireler ve hemşirelik hizmetleri yönetiminin yaklaşımı: bir literatür incelemesi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1 (1), 43-47.
- Özmen, F. ve Kubanç, Y. (2013). Liselerde madde bağımlılığı-mevcut durum ve önerilere ilişkin okul müdürleri ve öğretmenlerin bakış açıları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (3), 357-382.

- Pelissier, B. M. ve O'Neil, J. A. (2000) Antisocial personality and depression among incarcerated drug treatment participants. *J Subst Abuse*, 11 (4), 379-393.
- Regier, D. A., Farmer, M. E., Rae, D. S., Locke, B. Z., Keith, S. J., Judd, L. L. ve Goodwin, F. K. (1990). Comorbidity of mental disorders with alcohol and other drug abuse. Results from the Epidemiologic Catchment Area (ECA) Study. *JAMA*, 264 (19), 2511-2518.
- Rounsaville, B. J., Kranzler, H. R., Ball, S., Tennen, H., Poling, J. ve Triffleman, E. (1998). Personality disorders in substance abusers: relation to substance use. *J Nerv Ment Dis*, 186 (2), 87-95.
- Rounsaville, B. J., Weissman, M. M., Kleber, H. ve Wilber, C. (1982). Heterogeneity of psychiatric diagnosis in treated opiate addicts. *Arch Gen Psychiatry*, 39 (2), 161-168.
- Sher, K. J., Trull, T. J. (1994). Personality and disinhibitory psychopathology: alcoholism and antisocial personality disorder. *J Abnorm Psychol*, 103 (1), 92-102.
- Siyez, D. M., Gezginci Gürçay, E., & Yüncü, Z. (2012). Madde Kullanım Bozukluğu Olan ve Olmayan Ergenlerin Çocukluk Dönemi Aile Yaşantılarına İlişkin Algıları . *Anadolu Psikiyatri Dergisi* , 13, 299-305.
- Skinstad, A. H. ve Swain, A. (2001). Comorbidity in a clinical sample of substance abusers. *Am J Drug Alcohol Abuse*, 27 (1), 45-64.
- Skodol, A. E., Oldman, J. M., Gallaher, P. E. (1999). Axis II comorbidity of substance use disorders among patients referred for treatment of personality disorders. *Am J Psychiatry*, 156 (5), 733-738.
- Şimşek, Z., Koruk, İ. ve Altındağ, A. (2007). Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin riskli davranışları. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26, 19-24
- Tanrıkulu, A. C. ve Carman, K. B. (2009). Kars il merkezinde çeşitli üniversite öğrencileri arasında sigara kullanımı sıklığı ve risk faktörleri. *Türk Toraks Dergisi*, 10, 101-106.
- Taşçı, E., Atan, Ş. U., Durmaz, N., Erkuş, H., & Sevil, U. (2005). Kız Meslek Lisesi Öğrencilerinin Madde Kullanma Durumları. *Bağımlılık Dergisi*, 6, 122-128.
- Toker Uğurlu, T., Balcı Şengül, C., & Şengül, C. (2012). Bağımlılık Psikofarmakolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* , 4 (1), 37-50.
- Tot, Ş., Yazıcı, K., Yazıcı, A. E., Erdem, P., Bal N. ve Metin, Ö. (2002). Mersin Üniversitesi öğrencilerinde sigara ve alkol kullanım yaygınlığı ve ilişkili özellikler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3, 227-231.
- Trull, T. J., Sher, K. J., Minks-Brown, C., Durbin, J. ve Burr, R. (2000) Borderline personality disorder and substance use disorders: a review and integration. *Clin Psychol Rev*, 20 (2), 235-253.
- Türkcan, A. (1998). Türkiye'de Madde Kullananların Profili: Hastane Verilerinin İncelenmesi. *Düşünen Adam*, 11 (3), 56-64.
- Türkçapar, M. H., Akdemir, A., Elverici, Ş., İşcan, N., Göka, E. ve Özbay, H. (1997). Yatarak tedavi gören bir grup alkol bağımlısında ek psikiyatrik hastalıklar, kişilik bozuklukları, depresyon ve kaygı düzeyleri. *3P Dergisi*, 5 (1), 29-34.

- Uğurlu, T. T., Şengül, C. B. ve Şengül, C. (2012). Bağımlılık Psikofarmakolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 37-50. doi: 10.5455/cap.20120403
- Ulukoca, N., Gökgöz, Ş. ve Karakoç, A. (2013). Kırklareli Üniversitesi Öğrencileri Arasında Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Sıklığı. *Fırat Tıp Derg.*, 18(4), 230-234.
- Verheul, R., Kranzler, H. R., Poling, J. ve ark. (2000) Co-occurrence of Axis I and Axis II disorders in substance abusers. *Acta Psychiatr Scand*, 101:110-118.
- Verheul, R., Van Den, B. ve Hartgers, C. (1995) Prevalence of personality disorders among alcoholics and drug addicts: an overview. *Eur Addict Res*, 1, 166-177
- Verheul, R. (2001) Co-morbidity of personality disorders in individuals with substance use disorders. *Eur Psychiatry*, 16:274-282.
- Wilens, T. E., Prince, J. B., Biederman, J., Spencer, T. J. ve Frances, R. J. (1995). Attention-deficit hyperactivity disorder and comorbid substance use disorders in adults. *Psychiatr Serv*, 46 (8), 761-765
- Yalçın, M., Eşsizoglu, A., Akkaç, H., Yaşan, A. ve Gürgen, F. (2009). Dicle Üniversitesi öğrencilerinde madde kullanımını belirleyen risk faktörleri. *Klinik Psikiyatri*; 12: 123-33.
- Yalçın, M., Eşsizoglu, A., Akkoç, H., Yaşan, A. ve Gürgen, F. (2009). Dicle Üniversitesi öğrencilerinde madde kullanımını belirleyen risk faktörleri. *Klinik Psikiyatri*, 12, 125-133.
- Yaşan, A. ve Gürgen, F. (2004). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ergenlerde uçucu madde kullanım özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 5 (2), 77-83.
- Yılmaz, A., Can, Y., Bozkurt, M. ve Evren, C. (2014). Remission and Relapse in Alcohol and Substance Addiction. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler-Current Approaches in Psychiatry*, 6(3), 1. doi: 10.5455/cap.20131114113549
- Yüncü, Z., Aydın, C., Coşkunol, H., Altıntoprak, E. ve Bayram, A. T. (2006). Çocuk ve Ergenlere Yönelik Bir Bağımlılık Merkezine İki Yıl Süresince Başvuran Olguların Sosyodemografik Değerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi* , 7, 31-37.
- Yüncü, Z., Gürçay, E., Topçu Kabasakal, Z., Özbaran, B., Tamar, M., & Aydın, C. (2009). Madde Kullanım Bozukluğu Olan Ergenlerde Ayrılma Bireyleşme Süreci. *New/Yeni Symposium Journal* , 47 (4), 225-234.
- Yüncü, Z., Kabukçu Başay, B., Özbaran, B., Aydın, C. ve Tamar, M. (2008). Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerde HBV: Yaygınlık, riskler, aşılama. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9(4), 208-216.
- Zorlu, N., Türk, H., Manavgat, A. İ., Karadaş, B. ve Gülseren, Ş. (2011). Denetimli Serbestlik Uygulaması Kapsamında Başvuran Hastalarda Sosyodemografik, Klinik Özelliklerin ve Alkol Kullanım Bozukluğu Sıklığının Geriye Dönük Değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12, 253-257.